

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ КУРСАНТІВ АВТОМАТИЗОВАНИМ СИСТЕМАМ ТА ЗАСОБАМ ПРИКОРДОННОГО КОНТРОЛЮ ПІД ЧАС ПРАКТИЧНОГО НАВЧАННЯ

Постановка проблеми. Радикальні зміни всіх сторін життя в Україні роблять необхідним пошук нових шляхів підвищення ефективності роботи зі збереження функціональності прикордонної служби України. Один із підходів до вирішення цього завдання передбачає забезпечення ефективності навчання майбутніх прикордонників у ВВНЗ.

Головне завдання ВВНЗ сьогодні залишається єдиним – його випускник повинен бути всебічно підготовлений до виконання своїх функціональних обов'язків у будь-яких умовах [3, 7].

Важливе місце в системі навчання курсантів Національної академії державної прикордонної служби України (НАДПСУ) у сучасних умовах посідають дисципліни прикордонного контролю, зокрема дисципліна «Технічні засоби прикордонного контролю». Оскільки в оперативно-службовій діяльності частин і підрозділів Державної прикордонної служби України при здійсненні прикордонного контролю застосування технічних засобів сприяє успішному вирішенню ними завдань щодо пропуску осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна.

За останні роки нові досягнення в галузі науки і техніки активно використовуються злочинними елементами для виготовлення та підробки документів з метою незаконного перетину по них державних кордонів; на промисловій основі налагоджено обладнання в транспортних засобах, що перетинають державний кордон, сховищ і тайників для перевезення людей та контрабанди, зброї та інших заборонених для ввозу в Україну та вивезення з України предметів і матеріалів. Тому ефективне викладання даної дисципліни вимагає сьогодні впровадження науково обґрунтованих методик навчання майбутніх фахівців-прикордонників.

Постановка завдання. Метою цієї статті є розкриття складу, структури та змісту методики навчання курсантів автоматизованим системам та засобам прикордонного контролю під час практичного навчання, обґрунтування місця та значення кожного компонента.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наш час дослідження професійної та військово-професійної тематики стали носити вузьконауковий характер та здійснюються вченими за такими основними напрямками: філософський (В. Ананьїн, О. Дзьобань, В. Мандрагеля, В. Серебрянников та ін.), соціологічний (Е. Афонін, В. Галеєв, Ю. Яременко та ін.), політологічний (В. Богайчук, Ч. Москос, В. Смолянук та ін.), психологічний (М. Варій, М. Дяченко, Л. Кандибович, Я. Подоляк та ін.), педагогічний (М. Козяр, Г. Темко, В. Ягупов та ін.), історичний (М. Голик, Г. Костаков, А. Папікян та ін.), культурологічний (Г. Аванесова, Є. Мануйлов та ін.) та економічний (В. Змійов, М. Требін, Г. Федоров).

Всебічно проблему підготовки військових фахівців досліджували В. Балашов, О. Бойко, О. Керницький, М. Нецадим, П. Онипченко, О. Сафін, Ю. Сердюк, І. Тихонов, В. Щербаков, В. Ягупов та ін. Методичні основи підготовки фахівців у вищих військових навчальних закладах в сучасних умовах розроблено В. Васильєвою, В. Давидовим, А. Іваніцьким, О. Латишевою, А. Ситниковою, Ю. Шарановою, А. Шестаковою та іншими.

Проблеми підготовки військових фахівців у дисертаційних дослідженнях останніх 10 років вивчали Н. Арсеньєва, О. Євсюков, В. Рахманов (підготовка курсантів у ВВНЗ); В. Монастирський (підготовка правоохоронців); Н. Берестецька, С. Будник, Т. Ваколюк, А. Галімов, В. Матвійчук, М. Недбай, Е. Суслін, Ю. Сичевський, В. Шевчук (підготовка майбутніх прикордонників) та ін.

Ці дисертації свідчать про зростаюче усвідомлення науково-педагогічною громадськістю необхідності покращення навчання майбутніх військових фахівців України. Ця проблема актуальна особливо для військово-технічної освіти, що обумовлена вираженим інтегративно-міждисциплінарним характером професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Аналіз праць військових науковців та методистів (А. Дубровський, В. Ягупов та ін.) [3, 7] щодо планування та організації процесу навчання курсантів технічним дисциплінам дозволив дійти таких висновків щодо проблеми нашого дослідження:

1. Метою навчання курсантів є забезпечення якісно нового рівня їх компетентності як майбутніх офіцерів-прикордонників із питань дисципліни «Технічні засоби прикордонного контролю».

2. Зміст навчання майбутніх прикордонників при вивченні дисципліни «Технічні засоби прикордонного контролю» включає в себе сукупність професійних понять, уявлень, суджень щодо професійної діяльності при виконанні завдань на кордоні. Він визначається вимогами, наказами та директивами керівництва, змістом військової освіти, особливостями професійної діяльності прикордонників і включає такі компоненти:

– пізнавальний – повинен забезпечити їх системою військово-професійних ЗНУ для майбутньої діяльності на кордоні;

– діяльнісний – має сприяти вдосконаленню методів, прийомів і форм використання технічних засобів прикордонного контролю;

– ціннісний – повинен надати сукупність ціннісних орієнтацій для військово-професійної діяльності на кордоні, забезпечити сприйняття та виконання норм й правил використання технічних засобів прикордонного контролю;

– праксеологічний – має забезпечити необхідними способами, прийомами щодо ефективної експлуатації та застосування автоматизованих та технічних засобів прикордонного контролю;

– особистісний – має допомогти самопізнанню курсантом своєї особистості як майбутнього прикордонника;

– буттєвий компонент – повинен сприяти самопізнанню себе як особистості, майбутнього прикордонника.

3. Результативність системи навчання курсантів визначається новоутвореннями: знання, навички, уміння, досвід, що відображають зміст їх професійної діяльності на кордоні при використанні автоматизованих та технічних засобів прикордонного контролю. Показником є професійна, психологічна та особистісна готовність курсантів до служби на кордоні.

Успішність дій майбутніх прикордонників на кордоні досягається:

– високим рівнем технічної підготовки персоналу та вміннями тактичними прийомами та методами застосування технічних засобів прикордонного контролю;

– своєчасним забезпеченням підрозділів технічними засобами прикордонного контролю;

– утриманням технічних засобів у справному стані та постійною готовністю до застосування;

– швидким поновленням технічних засобів при виході з ладу;

– удосконалення старих зразків технічних засобів та введення нових.

Отже, навчання курсантів буде успішним лише при ефективному функціонуванні науково обґрунтованої та ефективно здійсненої методики навчання курсантів дисципліни «Технічні засоби прикордонного контролю», де чітко окреслені теоретичні підґрунтя, розроблені мета, зміст, завдання методики, принципи, методи та форми навчання за етапами підготовки та міжпредметними зв'язками з іншими дисциплінами, засоби навчання, механізми взаємодії викладача та курсантів, управління їх навчальною діяльністю, засоби контролю отриманих ЗНУ, заходи щодо своєчасного корегування НВП.

У педагогічному плані слово "методика" найчастіше вживається у трьох значеннях:

1) "методика" як педагогічна наука, яка має, з одного боку, характеристики, притаманні будь-якій науці (теоретичний фундамент, експериментальну базу, робоче поле для перевірки науково обґрунтованих гіпотез), а з другого – специфічні об'єкти дослідження, що зумовлені як особливостями самого предмета, так і шляхами оволодіння ним;

2) "методика" як сукупність форм, методів і прийомів роботи педагога; це "технологія" професійної практичної діяльності;

3) "методика" як навчальна дисципліна.

У процесі аналізу педагогічної літератури нами знайдені декілька визначень поняття "методика". На думку Р. М. Макарова, "методика навчання – це система обґрунтованої побудови занять і оптимального напрямку розумової діяльності у процесі навчання" [4].

Український науковець О. Е. Коваленко наводить таке визначення: "Методика – це сукупність методів досягнення мети..." [6].

На основі досліджень [1, 2, 5] ми визначаємо методику навчання курсантів автоматизованим та технічним засобам прикордонного контролю як сукупність цілеспрямовано та науково скомпонованих цілей, змісту, методів, прийомів, способів, засобів, принципів, завдань, організаційних форм та основних етапів навчання, спрямованих на формування і розвиток у нього ЗНУ з використання автоматизованих та технічних засобів прикордонного контролю, розвиток їх особистості як майбутніх прикордонників.

Мета нашої методики визначалася виходячи із соціального замовлення на таких специфічних фахівців, як офіцери-прикордонники, які зможуть досягти становлення та кар'єрного зростання, самореалізуватися в межах своєї професії.

Зокрема, метою нашої методики стали:

– на першому рівні: оволодіння комплексом знань з використання автоматизованих систем та засобів прикордонного контролю під час служби на кордоні, щоб забезпечити якісну організацію та безаварійну експлуатацію техніки у визначених умовах;

– на другому рівні: формування у курсантів необхідних знань, спеціальних умінь та навичок з використання автоматизованих систем та засобів прикордонного контролю під час служби на кордоні у процесі практичної підготовки.

Результатом діяльності на першому рівні є: наявність глибоких, повних, різнобічних знань та умінь з використання автоматизованих систем та засобів прикордонного контролю під час служби на кордоні; на другому рівні: фахівець-професіонал, підготовлений до виконання завдань під час служби на кордоні.

Методика навчання курсантів автоматизованим та технічним засобам прикордонного контролю складалася з таких етапів:

1) установчо-мотиваційний, метою якого було формування внутрішньої мотивації діяльності курсантів;

2) змістово-пошуковий, головним змістом якого є організація викладачем пошуково-самостійної активності курсантів;

3) контрольньо-смысловий, метою якого є здійснення самооцінювання курсантами рівня засвоєних на попередніх етапах знань, сформованих ЗНУ;

4) адаптивно-перетворюючий, головним завданням якого є визначення способу та засобів формування ЗНУ та прояв їх у нестандартних квазіпрофесійних ситуаціях;

5) системно-узагальнюючий, завданням якого є організація, узагальнення та систематизація отриманих знань, сформованих навичок і умінь курсантів;

6) контрольньо-рефлексивний, який передбачає здійснення підсумкового контролювання, самоконтролювання, оцінювання й самооцінювання набутих ЗНУ та досвіду.

Відбір, класифікація і систематизація навчального матеріалу проводилася згідно з існуючою професійно-кваліфікаційною характеристикою офіцера-прикордонника відповідно до аналізу технологічних функцій, типових завдань діяльності та умінь, які

необхідні йому для практичної діяльності на кордоні. Компонування навчального матеріалу також проводилося з урахуванням можливостей використання спроектованої нами комп'ютерної системи навчання «Контроль».

Зміст нашої методики ґрунтується на реалізації таких положень:

- сприяння прояву здібностей курсантів, створення умов для їх навчання під час занять та самореалізації спочатку в навчальній, а згодом у військово-професійній діяльності на кордоні;
- оптимальне поєднання методів, форм та засобів навчання для ефективного засвоєння знань, формування навичок та умінь в умовах служби на кордоні;
- формування в процесі навчання потреби та ведучих мотивів служби;
- формування основних ПВЯ курсантів.

Традиційна модель навчальної дисципліни містить, як правило, такі компоненти: мотиваційний, цільовий, змістовний, процесуальний (компоненти форм і методів) і контрольний. Однак така модель має свої істотні недоліки й проблеми. Найбільш характерними з них є такі: підміна змісту навчальної дисципліни її науковою значущістю; автономність, роз'єднаність фундаментальних, загальнопрофесійних і спеціальних дисциплін, що призводить до відчуженості вище названих дисциплін від комплексної професійної підготовки майбутніх військових фахівців.

На наш погляд, ці недоліки призводять до того, що головною метою вивчення кожної дисципліни стає не формування в курсантів мотивів, умінь й здатностей використати надалі її науковий зміст для вирішення професійних завдань, а лише самі наукові знання, причому найчастіше на рівні їхнього запам'ятовування. При такому підході кожна кафедра готує «фахівця» за напрямком «свої» науки, а не професіонала, що вміє користуватися її засобами в повсякденному навчанні й майбутній військовій професії. У результаті, створюється така ситуація, коли на перших роках навчання курсантів фактично не вчать застосовувати науковий потенціал фундаментальних і природничих дисциплін як методологічний інструмент цілісного дослідження тих або інших професійних ситуацій. Тому, нами були створені проблемні завдання, які, на нашу думку, здатні оптимально врахувати міжпредметні зв'язки при навчанні.

Під час практичної апробації нашої методики проблемні завдання на практичних заняттях вирішувалися за такими етапами:

1 етап: постановка мети, завдань, опис ситуаційних завдань та їх характеристика, пред'явлення курсантам еталонів та зразків виконання типових завдань, первинний аналіз умов завдання, відпрацювання орієнтованих відповідей та дій за еталонами щодо використання автоматизованих систем та засобів прикордонного контролю;

2 етап: курсанти формують прості уміння роботи, вивчають алгоритми діяльності щодо використання автоматизованих систем та засобів прикордонного контролю під час служби на кордоні;

3 етап: викладач пропонує курсантам самим змодельовати ситуацію з використання автоматизованих систем та засобів прикордонного контролю на основі розповсюджених помилок, так, щоб вони зрозуміли її сутність та зміст; курсанти прогнозують результати, висувають гіпотези про можливий хід розвитку подій та явищ, визначають можливі способи діяльності та у стислі терміни намагаються знайти напрямок та вірне рішення, виконують прийняте рішення та описують його виконання, імітують взаємодію з громадянами на кордоні;

4 етап – відбувається оцінювання запропонованих рішень та дій у процесі розв'язання та відпрацювання квазіпрофесійних завдань на практичних заняттях.

Методика навчання курсантів застосовуванню технічних засобів прикордонного контролю дозволяє забезпечити високу ефективність дій фахівців на контрольно-пропускних пунктах з метою виконання покладених на них обов'язків, у тому числі:

- перевірку документів на право в'їзду в Україну або виїзду з України;
- огляд транспортних засобів та вантажів, які прямують через держаний кордон;

- контроль режиму в пунктах пропуску;
- виявлення зброї, радіоактивних та інших заборонених до ввозу в Україну чи вивозу з України предметів та матеріалів;
- вирішувати інші оперативно-службові завдання.

Процес поетапного формування навичок і вмінь курсантів щодо застосування автоматизованих та технічних засобів прикордонного контролю відображено в таблиці 1.

Таблиця 1

Поетапне формування навичок і вмінь курсантів щодо використання автоматизованих та технічних засобів прикордонного контролю

Етап	Особливості виконання дії
Початкові вміння	Усвідомлення цілі дії і пошук способів її виконання, які спираються на знання. Дії невпевнені, повільні. В основному діяльність супроводжується методом спроб і помилок. Повна концентрація уваги та зору на окремих прийомах роботи з автоматизованими та технічними засобами прикордонного контролю, а не на навичках у цілому.
Прості навички	Чітке розуміння того, як потрібно виконувати дію. Більш якісне виконання дії з послабленням довільної уваги. Зникають зайві рухи. З'являється невелика впевненість. Послаблюється зорове контролювання за виконанням дій.
Складні навички	Точне, складне, економне, стійке та пластичне виконання дії під контролем свідомості. Основну роль грає мимовільна увага. Високий ступінь автоматизації навичок, легко переноситься на різні умови використання автоматизованих та технічних засобів прикордонного контролю.
Складні уміння	Творче використання знань і навичок даної діяльності з усвідомленням не тільки цілі, але й мотивів вибору способів її досягнення.
Майстерність	Творче використання різних ЗНУ використання автоматизованих та технічних засобів прикордонного контролю.

Основні відмінності розробленої методики навчання курсантів автоматизованих та технічних засобів прикордонного контролю від традиційної відображені в таблиці 2.

Таблиця 2

Основні відмінності розробленої методики від традиційної

№	Характеристики	Основні відмінності
1	Сфера застосування	Навчання майбутніх прикордонників використанню автоматизованих та технічних засобів прикордонного контролю
2	Призначення	Навчання технічних дисциплін, що забезпечують службу на кордоні
3	Функції	Педагогічна, інноваційна, інтеграційна
4	Принцип дії	На основі системного, суб'єктно-діяльнісного, проблемного, модульного підходів організація навчання курсантів використанню автоматизованих та технічних засобів

		прикордонного контролю
5	Процеси	Висока інтенсивність, проблемний та міжпредметний характер, інтеграція технічних та спеціальних дисциплін
6	Структура	Комплексно інтегрована структура з оптимізованим складом елементів
7	Параметри	Відповідають вимогам керівних документів з організації служби на кордоні, концепцій і методик підготовки до служби на кордоні

Висновки. Для нашого дослідження важливе значення мають такі висновки: розроблена методика, покликана досягти успішності навчання майбутніх прикордонників використанню автоматизованих та технічних засобів прикордонного контролю; методика спрямована на засвоєння міжпредметного матеріалу суміжних дисциплін, уміння затребувати й використати їх науковий зміст у якості методологічного, теоретичного й інформаційно-технологічного засобу вирішення міжпредметних навчальних і професійних завдань, обґрунтування й виконання цільових видів пізнавальної й професійної діяльності, розвитку творчого мислення й наукового світогляду. В структуру розглянутої методики входять: цілі, зміст, принципи, методи, форми, засоби, критерії та методи оцінювання успішності навчання курсантів автоматизованих та технічних засобів прикордонного контролю.

Перспективи подальших досліджень. Перевірку ефективності методики плануємо у подальшому здійснити шляхом порівняння результатів експертної оцінки рівнів сформованості знань, навичок та умінь курсантів контрольної і експериментальної груп.

Список використаних джерел

1. Военная психология и педагогика : учеб. пособие / под ред. П. А. Корчемного, Л. Г. Лаптева, В. Г. Михайловского. – М. : Совершенство, 1998. – 384 с.
2. Давыдов В. П. Теоретические и методические основы моделирования процесса профессиональной подготовки специалиста / В. П. Давыдов, О. Х. Рахимов // Инновации в образовании. – 2002. – № 2. – С. 62–83.
3. Дубровский А. В. Повышение профессионализма преподавателей военного вуза / А. В. Дубровский, А. А. Якубин // Педагогическое образование и наука. - 2010. - N 2. - С. 69–71.
4. Коваленко Е. Э. Методика профессионального обучения : учеб. для инженеров-педагогов, преподавателей спецдисциплин системы проф.-техн. и высш. образований / Е. Э. Коваленко. – Х. : Штрих, 2003. – 480с.
5. Краевский В. В. Основы обучения. Дидактика и методика / В. В. Краевский, А. В. Хуторской. - М. : Академия, - 2007. - 352 с.
6. Макаров Р. Н. Авиационная педагогика и психология / Роберт Никитович Макаров. – М. : МНАПЧАК, 2002. – 490 с.
7. Ягунов В. В. Концептуальні основи розвитку професійної суб'єктності у майбутніх фахівців розвідувальної діяльності в системі післядипломної освіти / В. В. Ягунов, В. Г. Куцов // Військова освіта. - 2008. - № 21. - С. 3-12.

Кузь Ю. М.

Методика навчання курсантів автоматизованим системам та засобам прикордонного контролю під час практичного навчання

Проаналізовано проблему розкриття складу, структури та змісту методики навчання курсантів автоматизованим системам та засобам прикордонного контролю під час практичного навчання, обґрунтовано місце та значення кожного компонента.

Ключові слова: навчання майбутніх прикордонників, автоматизовані та технічні

засоби прикордонного контролю, служба на кордоні, поетапне формування навичок і вмінь курсантів, методика навчання курсантів автоматизованими системами та засобами прикордонного контролю.

Кузь Ю. Н.

Методика обучения курсантов автоматизированным системам и средствам пограничного контроля при практическом обучении

Анализируется проблема раскрытия состава, структуры и содержания методики обучения курсантов автоматизированным системам и средствам пограничного контроля при практическом обучении, обоснование места и значения каждого компонента.

Ключевые слова: обучение будущих пограничников, автоматизированные и технические средства пограничного контроля, служба на границе, поэтапное формирование навыков и умений курсантов, методика обучения курсантов автоматизированным системам и средствам пограничного контроля.

Y. Kuz

Methods of Training Cadets to Automated Systems and Means of Border Control in the Practical Training

This article analyzes the problem of disclosure of the composition, structure and content of teaching methods of training cadets to automated systems and means of border control during practical training, study location and value of each component.

Key words: training of the future border guards, automated and technical means of border control service at the border, the gradual formation of skills and abilities of students, methodology of teaching cadets to automated systems and means of border control.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2013 р.